

NOTES PER L'ESTUDI DE LES PROFESSIONS MÈDIQUES A VILANOVA I LA GELTRU A LA BAIXA EDAT MITJANA

Xavier SORNI i ESTEVA

Una simple aproximació a la bibliografia històrica mèdica (també farmacèutica) palesa que el coneixement que es té de les professions mèdiques a Catalunya (també a altres països) a la Baixa Edat Mitjana es limita molt a les ciutats i viles una mica o molt importants d'ara que ja ho eren en aquella època, al menys per nombre d'habitants. De poblacions que llavors no arribaven als cinc-cents habitants, moltíssimes, no se'n coneix, deixant de banda algunes excepcions, gairebé res. La raó és, segurament, que la relativament poca documentació generada per aquelles petites poblacions ha estat en molts casos malmesa pel pas del temps i de les generacions, i també perquè les expectatives de l'historiador de trobar algun metge, cirurgià o apotecari quan la documentació s'ha conservat, són tan baixes que no inviten gaire a l'esforç d'un buidatge a propòsit.

Malgrat el dejús dit, aquest esforç de recerca s'ha dut a terme per a dues poblacions bastant modestes durant els segles XIV i XV, la Geltrú i Vilanova de Cubelles, tot resseguint la documentació més antiga de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú. El propòsit d'aquesta comunicació és precisament donar a conèixer el resultat del buidatge a fi d'oferir, malgrat les moltes limitacions, una aproximació a la situació mèdica de totes dues poblacions en els segles XIV i XV.

Abans de res, és del tot necessari, per una banda, tenir en compte, encara que somament, la peculiar relació entre la Geltrú i Vilanova de Cubelles, i, per l'altra, considerar què se sap prèviament, a través de la bibliografia, de la sanitat i les professions mèdiques a la Baixa Edat Mitjana d'aquestes dues poblacions.

Avui dia Vilanova i la Geltrú (el Garraf) constitueix un sol municipi de gairebé 50.000 habitants. Antigament, però, eren dues poblacions petites, ben diferenciades, situades gairebé a tocar i que pertanyien a diferents termes de castell. Vilanova de Cubelles pertanyia al terme del castell Cubelles, mentre que la Geltrú al terme del castell de la Geltrú. La separació dels dos termes era un torrent que desguassa al mar anomenat encara avui de la Pastera. El castell i vila de la Geltrú estava, i està, a tocar l'esmentat torrent per la banda de llevant,

mentre que Vilanova de Cubelles igualment per la banda de ponent i just enfront de la Geltrú. Des del punt vista jurisdiccional, la Geltrú era de caràcter senyorial, mentre que Vilanova de Cubelles (també Cubelles), era vila reial. Pel que fa al regiment, en diverses etapes dels segles XIV i XV la Geltrú passà per dret de compra a pertànyer a Vilanova, donant-se llavors la circumstància de tres viles, Vilanova de Cubelles, Cubelles i la Geltrú, regides per un sol batlle (1).

L'estreta relació, especialment per veïnatge, entre la Geltrú i Vilanova de Cubelles es reflecteix en la importantíssima documentació conservada a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú. Per això, la documentació notarial d'aquest arxiu proporciona igualment informació sobre Vilanova.

L'altre aspecte a considerar prèviament és el coneixement que es té del tema i època que ocupa a través de la bibliografia local.

Tot el que se sap, molt poc, no va gaire més enllà del que ja anotà Garí Siumell, autor del primer tractat d'història de Vilanova i la Geltrú, a mitjans del segle passat: alguna notícia sobre pesta i també sobre hospitals.

Respecte a la pesta, només indica que si bé la Geltrú i Vilanova es lliuraren del contagi de 1439, patiren fortament el de 1441, oferint, per il·lustrar la dramàtica situació, un passatge d'un document de gràcia de la reina Maria, datat a Saragossa el 19 de març de 1444, que anotà textualment així: "Pero como la población de dicha Universidad (Villanueva, Cubellas y Geltrú) por haber sufrido repetidas veces gran mortalidad, sea pequeña: digna de ser compadecida!...".

Pel que fa als hospitals, Garí dona a conèixer que per testament del 22 de setembre de 1260, Guillem de Manresa, senyor de la Geltrú, fundà un benifet a l'altar de Sant Francesc de l'església de la Geltrú deixant unes cases i unes rendes, però posant per condició que l'obtentor del benifet tenia d'hospitalitzar en les esmentades cases a pobres i malalts. D'aquest hospital, anomenat de Peregrins, únicament afegeix que l'any 1691, en quedar unit el Benifet al Ministeri de Llatinitat de la vila, fou abolit, passant els malalts i pobres allí acollits a l'hospital de Vilanova.

De l'hospital de Vilanova, anomenat de Sant Antoni Abat (existent encara avui dia), l'autor en desconeix la data de fundació però no dubta que ja existia en el segle XV i potser el XIV. Atribueix el seu origen a alguns vilanovins compassius i pietosos que, d'acord amb el rector de la parròquia de Sant Antoni Abat, habilitaren una casa per acollir els pobres malalts de la parròquia, mantenint-la de la recapta dels dies festius i d'un bací disposat a la sagristia (2).

Aquest hospital de Vilanova, segons Virella i Bloda, certament ja existia a mitjans del segle XIV, puix l'any 1358 Guillem de Cortell, senyor de la quadra de Cortell, en el seu testament feu unes deixes a l'hospital (3).

A tot això anotat, deixant de banda suposicions, només es pot afegir una important notícia d'Orriols Vidal per completar tot quant se sap de la sanitat, la medicina i les professions mèdiques a la Geltrú i Vilanova de Cubelles fins els segle XV a través de la bibliografia local. Aquesta notícia és que la Geltrú, abans de 1410, malgrat ser una vila d'encara no 500 habitants, havia tingut un apotecari, Antoni Miquel, i que també Vilanova de Cubelles en tenia un en aquella època, Pere Muyer (4). Val a dir que aquest autor té constància d'aquests dos apotecaris a través de documentació de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú, la qual cosa, en bona part, és el que ha encoratjat a emprendre la investigació objecte de la present comunicació.

S'han revisat, fins i tot a nivell de testimonis, els sis manuals notariais més antics de l'arxiu, que són els que contenen documentació dels segles XIV i XV, i també els 20 pergamins corresponents a aquesta època. En total, aproximadament, uns 1.200 documents, molt majoritàriament del segle XV. El resultat de la investigació ha estat, per poc fructífer en notícies, bastant decebedor, però no del tot estèril.

D'apotecaris no se n'ha pogut conèixer cap més que els dos esmentats, la qual cosa no sorprèn, puix més aviat el sorprenent és que Vilanova de Cubelles i la Geltrú haguessin disposat alhora d'apotecari a començaments del segle XV. El que sí que ha permès el buidatge és conèixer quelcom més d'aquests dos apotecaris, notícies, però, gairebé sense relació amb l'ofici.

Dos són en total els documents que fan esment d'Antoni Miquel, l'apotecari de la Geltrú. Un, datat el 8 de març de 1408, permet conèixer que llavors ja era difunt i també que tenia una peça de terra a Vilanova. Es tracta d'una donació de terres que fa Bonanat Totesaus al seu fill legítimat Romeu Totesaus amb motiu de la legitimació i perquè pugui casar-se. Una d'aquestes terres estava a la parròquia de Sant Antoni de Vilanova, en el lloc dit el pas del bou, i limitava amb l'honor del difunt Antoni Miquel, apotecari de la Geltrú, i amb el torrent de la Pastera (5). L'altre document, sense data, però de l'any 1410, permet conèixer el nom de la vídua de l'apotecari, Clara, i és la compra que aquesta fa d'un cens (6).

De Pere Muyer, l'apotecari de Vilanova de Cubelles, els primers documents en què consta com a apotecari són tots dos de la mateixa data, el 2 de novembre de 1408. L'un és la compra que fa a Bartomeu Otger, de la vila del castell de la Geltrú, d'un cens mort de 23 sous i 7 diners sobre els seus bens, a satisfer cada any el dia de Sant Martí del mes de novembre (7). En l'altre consta com a marmessor i executor del testament d'Antoni Muyer, del castell de la Geltrú,

potser un parent seu (8). Sense indicació que era apotecari, un Pere Muyer, segurament el mateix, l'any 1408 era batlle i procurador del castell de la Geltrú en nom de Bernat Saylla, batlle dels castells de Cubelles i la Geltrú per Na Violant, senyora dels esmentats castells i abans reina d'Aragó (9). El 7 de desembre de 1410 l'apotecari era ja difunt. La seva vídua Alisenda era la usufructuària dels bens, i, com tal, segons un document que porta la data indicada, cada any per Sant Pere i Sant Fèlix del mes d'Agost tenia de cobrar un cens de 5 sous barcelonins per una peça de terra amb una figuera i diversos arbres situada tocant el lloc de la Piera (10).

De metge amb seguretat establert a la Geltrú o a Vilanova de Cubelles no se n'ha trobat cap. Tot i així el dia 5 de maig de 1410 sí que era present a la Geltrú "venerabilis Petrus Pallo magister de medicina cives Barchinone" (sic.), puix aquest mestre en Medicina ciutadà de Barcelona consta com a testimoni d'un codicil del testament de Na Constança, esposa d'Antoni Cortey (11). Potser aquest metge havia vingut a la Geltrú expressament a visitar a Na Constança, greument malalta, i, al peu del llit, es veugué fent de testimoni d'una modificació de darreres voluntats.

En canvi, abundaven els barbers, tant a la Geltrú com a Vilanova de Cubelles, al menys a mitjans del segle XV.

De la Geltrú se n'han localitzat cinc:

- Francesc Casasus

Només figura com a testimoni en un document de l'any 1456 (12). Potser era fill de Bernat Casasus, un geltrunenc, que segons l'inventari dels seus bens fet el 21 de gener de 1455 a instància de la seva muller Francesca, tenia a casa seva "pots de medicaments" (l'inventari no indica l'ofici) (13).

- Bernat Creixell

La documentació ofereix notícies només de dos anys, el 1456 i el 1457 (14).

- Pere Creixell

Consta en un sol document i com a testimoni d'una cessió feta pel barber de Vilanova Jaume Soler el 23 de desembre de 1456 (15). Podria tractar-se d'una errada del document i referir-se a Bernat Creixell.

- Joan Gordiola

La referència més antiga és del 1440 (16). El 19 d'abril de 1479 era ja mort, puix en un document d'aquesta data la seva esposa Francesca consta com a vídua i hereva (17). És un dels barbers més freqüents en la documentació (18).

- Joan Maymó

La documentació n'ofereix notícies d'entre els anys 1457 i 1462 (19).

De Vilanova de Cubelles la documentació ha permès conèixer també 5 barbers:

- Benet Creixell

Únicament notícia de l'any 1458 (20).

- Magí Duran

Consta únicament com a testimoni en un document de l'any 1417 (21).

- Joan Iori

Fa de testimoni en un testament de l'any 1466 (22).

- Gabriel Serra

Figura com barber de Vilanova en diversos documents compresos entre els anys 1474 i 1475 (23).

- Jaume Soler

Només s'ha trobat en un document de data 23 de desembre de 1456. Té especial interès perquè Jaume Soler no consta simplement com a barber sinó com a "cirurgitum barbitunsozem parrochie Sancti Antonii Ville Nove Castri de Cubellis", és a dir, com a cirurgià barber. Es tracta de la cessió que fa a Antoni Albornars d'unes cases situades a la plaça Major de Vilanova (24).

Malgrat que la documentació és molt incompleta, tot fa pensar, atès el nombre de barbers i la manca de referències de metges, que l'atenció mèdica estava tant a la Geltrú com a Vilanova de Cubelles, en mans dels barbers, al menys durant el segle XV. Precisament, un dels documents on es troba citat el barber de la Geltrú Joan Gordiola és molt significatiu. Es tracta del testament, escripturat el 17 d'abril de 1455, d'una dona anomenada Catarina, vídua del sabater ciutadà de Barcelona Guillem Marcol i filla del difunt Jaume Capdevila, que es trobava malalta a la casa de la rectoria de l'església de la Geltrú ("jactus in lecto in domo rectorie ecclesie de Guialtrude"). Feu deixes a la dona que la cuidava i també "an Johan Gordiola barber de la Geltrú per raho del pensar en ma malaltia XI sous" (25). Era, doncs, un barber qui li prestava atenció mèdica.

Segurament per manca de metges, als barbers corresponia també el dictamen de l'estat de salut dels malalts de l'hospital, al menys per a ser deshospitalitzats. Hi ha un document ben clar en aquest sentit. Diu textualment:

"A XXVIII de abril any desus dit en Miquel Font de la Vila nova, Antoni Miquel de la Geltrú feren e fermaren procura an Johan Negrell perayre a requerir lo batlle que ell a instantia sua elegesca barber o barbes per dessospitar en Franciscii Mandoni perayre de la Vila nova dels colps que te en lo cap./ Testes ... Petrus Serra mercator Ville nove et Laurentius Vidal de Guialtrude" (26).

Dels coneixements mèdics i de l'activitat mèdica pràctica d'aquests barbers gairebé res transllueix la documentació. Hi ha però un document que mereix especial atenció. Es tracta de l'inventari post mortem dels bens del barber de la Geltrú Joan Gordiola, fet a instància de la seva muller Francesca. Fou fet el 23 d'agost d'un any sense determinar (27), però segurament del 1478, puix l'abril de 1479, com s'ha dit anteriorment, Joan Gordiola era ja difunt.

D'aquest inventari, pel tema que ocupa són molt poques les coses a destacar, puix abunda el normal d'una casa de la Geltrú de l'època, amb l'única diferència que poca cosa era sotil o dolenta. El més interessant és que el barber tenia al menjador de casa seva "dos llibres de medicina lo Plateari item laltre comença lo defenedor dels sperans ab dosos de paper cubertes de negre". El primer, era molt possiblement l'obra de Mateu Plateari "Liber de simplici medicina", també coneguda com a "Circa instantis" per començar el text amb aquestes paraules; el segon, identificat amb l'incipit, de moment no s'ha pogut determinar.

D'estris propis de barber no se n'identifiquen gaires a l'inventari, potser perquè en tenia pocs o potser també perquè es confonen amb els habituals d'una casa (perols, talladors, ampolles, etc.). Tot i així, es troba consignat un bací de barber, pinta, passadors i miralls. Més en relació amb la vessant mèdica, hi havien "VIII studells de sagnar"; també una castanya plena d'aigua-ros, un parell de morters de pedra i uns alambins de plom.

Un altre aspecte que es proposà recercar a l'hora de fer el buidatge, fou l'assistència hospitalària. De l'hospital de la Geltrú no s'ha trobat ni una sola notícia, llevat que el cas de deshospitatització abans anotat ho fos de l'hospital de la Geltrú (el document no permet saber-ho). L'hospital de Vilanova, en canvi, és citat diverses vegades, però només en un tipus de document: els testaments.

Dels 175 testaments del segle XV inclosos en els sis manuals notariais, en 22 el testador fa deixes a l'Hospital de Vilanova. Aquests 22 testaments, però, són tots de vilanovins (cap de geltrunenc o d'algun poble veí) i compresos entre 1409 i 1417 (en cap testament posterior consten deixes a l'hospital), resultant que dels 55 testaments de vilanovins datats entre 1409 i 1417, 22 fan deixes a l'hospital. Aquesta elevada proporció dóna a entendre que en aquells anys l'hospital de Vilanova estava d'actualitat, segurament per obres d'ampliació o de remodelació. Val a dir que en la majoria d'aquests 22 testaments consten també deixes per a les obres de l'església de Sant Antoni (l'església parroquial de Vilanova), la qual cosa, fa pensar que en aquells moments s'estava edificant el nou temple parroquial i que com a conseqüència l'hospital també estava en obres.

Tot seguit es relaciona el nom del testador amb la data del testament i la quantitat deixada a l'hospital:

Bernad Gornal	20-III-1409	12 sous (28)
Guillem Casals	10-VI-1409	5 sous (29)
Francesc Ortals	3-IX-1409	2 sous (30)
Bonanata, esposa de Jaume Borrell	24-X-1410	5 sous (31)
Vídua de Bartomeu Pometa	30-VI-1410	2 sous (32)
Miquel Borràs	3-V-1410	2 sous (33)
Antoni Mimmó	12-V-1410	5 sous (34)
Pere Solers	25-VI-1410	6 sous (35)
Guillem Solers	1-III-1411	12 diners (36)
Constança, esposa d'Antoni Cortey	10-VII-1412	10 sous (37)
Joan Senior	26-IV-1413	10 sous (38)
Elisenda, esposa de Ponç Serra	18-IV-1415	5 sous (39)
Pere Cabanyes	24-VIII-1415	10 sous (40)
Elisenda, esposa de Pere Ivern	18-IX-1415	5 sous (41)
Constança, esposa d'Antoni Cortey	?-?-1415	10 sous (42)
?	?-?-?	5 sous (43)
Eulàlia, esposa de Nadal Saylla	18-I-1416	1 sou (44)
Pere Solers	12-VIII-1416	20 sous (45)
Saurina, esposa de Pere Cabanyes	13-I-1417	1 sou (46)
Bartomeu Totasaus	3-III-1417	3 sous (47)
Guillem Roig	24-III-1417	5 sous (48)
Ferrarona, vídua d'Antoni Crexell	5-IV-1417	11 sous (49)

De les quantitats deixades a l'hospital, la més baixa és de 12 diners i la més alta de 20 sous, essent la mitjana aproximada de 6 sous i mig i la deixa més freqüent 5 sous.

Resta per acabar indicar que no s'ha trobat ni una sola notícia de pesta, i també que s'ha renunciat a fer un estudi de variació de documentació en èpoques d'aquesta calamitat a causa de ser la documentació massa incompleta i conservada massa a l'atzar.

NOTES

- (1) Coroleu, José: *Historia de Villanueva y Geltrú*. Villanueva y Geltrú, 1878.
Orriols, Lluïsa: *La plana on vivim, a l'Alta Adat Mitjana. A Aspectes de la nostra història. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú*, agost 1984. Pàgs. 32/39.
- (2) Garí y Siumell, José Antoni: *Descripción é Historia de la villa de Villanueva y Geltrú desde su fundación hasta nuestros días*. Villanueva, 1860. Pàgs. 144/148 i 164/165.
- (3) Virella i Bloda, Albert: *Els metges i les malalties en la Vilanova del passat. Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer. Sisena època. Vilanova i la Geltrú*, 1981. Pàgs. 77/98.
- (4) Orriols Vidal, M. Lluïsa: *Alguns aspectes de la Geltrú a la Baixa Edat Mitjana. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Comissió de Cultura. Vilanova i la Geltrú*, 1987. Pàg. 77.
- (5) *Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú. Manual III*, pàgs. 192/196.
- (6) A.P.G., M. III, pàg. 183.
- (7) A.P.G., M. III, pàg. 101.
- (8) A.P.G., M. III, pàg. 199.
- (9) A.P.G., M. III, pàg. 100.
- (10) A.P.G., M. III, pàg. 177.
- (11) A.P.G., M. II, pàg. 28.
- (12) A.P.G., M. IV, pàg. 146.
- (13) A.P.G., M. IV, pàg. 74/76.
- (14) A.P.G., M. I, pàg. 69; M. I, pàg. 70; M. IV, pàg. 217. En el M. V. pàg. 155 es troba una altra notícia, però sense data segura.
- (15) A.P.G., M. IV, pàg. 156.
- (16) A.P.G., M. I, pàg. 64.
- (17) A.P.G., M. V, pàg. 227.
- (18) A.P.G., M. IV, pàg. 77; M. IV, pàg. 144; M. IV, pàg. 145; M. V, pàg. 76; M. VI, pàg. 233.

- (19) A.P.G., M. IV, pàg. 173; M. IV, pàg. 223; M. VI, pàg. 238; M. V, pàg. 23; M. V, pàg. 55.
- (20) A.P.G., M. V., pàg. 109 i 153.
- (21) A.P.G., M. II, pàg. 56.
- (22) A.P.G., M. V, pàg. 109.
- (23) A.P.G., M. II, pàg. 90; M. V, pàg. 178; M. V, pàg. 180; M. V, pàg. 183; M. V, pàg. 197.
- (24) A.P.G., M. IV, pàg. 156.
- (25) A.P.G., M. IV, pàg. 192.
- (26) A.P.G., M. VI, pàg. 189. L'any exacte del document, indicat com "any desus dit" es desconeix i no es pot deduir directament. Podria correspondre a l'any 1457.
- (27) A.P.G., M. VI, pàgs. 233/236. L'any del document està indicat respecte a l'anterior ("anno ut supra"), però ni els anteriors ni cap document del plec estan explícitament datats. A més, el plec anterior i el posterior no el poden datar per tenir una lletra molt diferent.
- (28) A.P.G., M. II, pàg. 16.
- (29) A.P.G., M. II, pàg. 19.
- (30) A.P.G., M. II, pàg. 22.
- (31) A.P.G., M. II, pàg. 13.
- (32) A.P.G., M. II, pàg. 32.
- (33) A.P.G., M. II, pàg. 27.
- (34) A.P.G., M. II, pàg. 28/29.
- (35) A.P.G., M. II, pàg. 3.
- (36) A.P.G., M. IV, pàg. 15.
- (37) A.P.G., M. IV, pàg. 18.
- (38) A.P.G., M. IV, pàg. 27.
- (39) A.P.G., M. IV, pàg. 46.

- (40) A.P.G., M. IV, pàg. 43/45.
- (41) A.P.G., M. IV, pàg. 47/48.
- (42) A.P.G., M. IV, pàg. 50/51.
- (43) A.P.G., M. IV, pàg. 54. Data i nom del testador il·legibles.
- (44) A.P.G., M. IV, pàg. 52/53.
- (45) A.P.G., M. II, pàg. 43.
- (46) A.P.G., M. II, pàg. 46/47.
- (47) A.P.G., M. II, pàg. 51/52.
- (48) A.P.G., M. II, pàg. 54/56.
- (49) A.P.G., M. II, pàg. 56.